

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Gireidi ya

Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENḂA

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4

Dzina:

Kilasi:

ISBN 978-1-4315-0250-9

9 781431 502509

LIFE SKILLS IN TSHIVENḂA
GRADE 1 – BOOK 2
TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0250-9

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

14th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Zwi re ngomu

Themo ya 3	Siaṭari
33 Tshitshavhani tsha hashu	2
34 U londa zwishumiswa zwa tshitshavhani tsha hashu	4
35 Zwo khakhea naa?	6
36 Vhathu vha tshitshavhani tsha hashu	8
37 Zwipuka zwine ra fuwa sa zwifuwohaya	10
38 U hvahalela zwifuwohaya	12
39 Mikhwa na vhuḍifhinduleli.....	14
40 Vhuḍifhinduleli vhuṛwe hafhu.....	16
41 Ndi ngani ri tshi ṭoḍa zwimela.....	18
42 Zwimela zwi vhone nga ṅḍilaḍe?	20
43 Mbeu na hune dza bva hone	22
44 Zwine zwimela zwa ṭoḍa uri zwi aluwe	24
45 Zwiḵiwa zwine ra ḵa.....	26
46 Hune zwiḵiwa zwo fhambanaho zwa bva hone	28
47 Zwiḵiwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo	30
48 U vhlunga zwiḵiwa	32

Themo ya 4	Siaṭari
49 Tshaka dza ṅḍu (1)	34
50 Tshaka dza ṅḍu (2).....	36
51 Zwe miḍi yo fhambanaho ya fhaṭwa ngazwo.....	38
52 ṅḍu dzi no tea mutsho wo fhambanaho	40
53 U wana fhethu na zwithu (1)	42
54 U wana fhethu na zwithu (2)	44
55 U wana ṅḍila	46
56 Wanani zwiitei tshitorini	48
57 Kushumisele kwashu kwa maḍi: hayani na tshikoloni.....	50
58 ṅḍila dza u lozwa maḍi.....	52
59 Maḍi a u nwa o teaho na a songo teaho.....	54
60 U vhlunga maḍi o kunaho	56
61 U bva kha masiari u ya kha vhusiku.....	58
62 Makoleni vhusiku	60
63 Ḍuvha na ṅwedzi	62
64 ṅaledzi.....	63

Vho Angie Motshekga,
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah Mhaule,
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

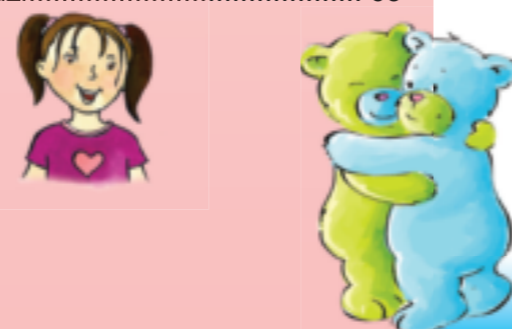
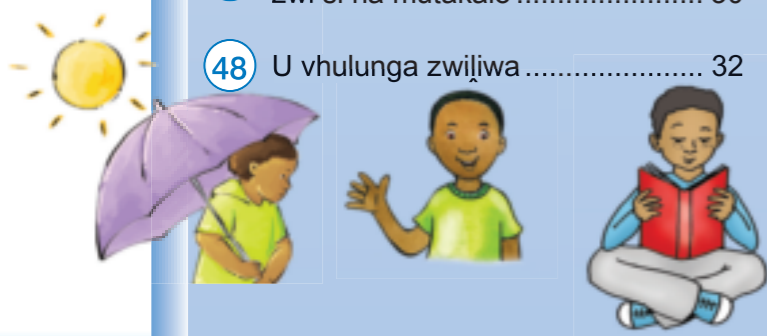
Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minista wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dzi vhumba tshipiḍa tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa ṅṅhesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzoṅhe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha ḍo vhone ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha ḍuvha ḵinwe na ḵinwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhuḵamu yoṅhe. Ro lingedza nga ṅḍila dzoṅhe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo loṅhe ḵa uri vhagudi vha ḍo ḍiphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha ḍo vha na mukovhe kha dakalo ili.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Gireidi ya

1

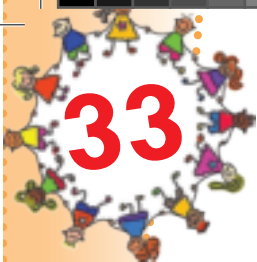

Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENDA
Bugu ya 2

Heyi bugu ndi ya:

33

Themo ya 3 – Vhege dza I

Fhethu ha tshi tshava tsha hashu

Kha ri vhale

Humbulani nga vhathu vhothe vhane na vha vhona na u amba navho duvha linwe na linwe – ndi vhathu vhane vha vhumba tshitshavha tsha hanu.

Vha nga vha vhathu vha re zwiṱaratani kana vha tshi dzula tsini na ha hanu. Vha nga vha vha tshi wanala kerekeni kana tshikoloni tsha hanu, mapholisa a kusi kwa hanu, madokotela na vhanwe vhanzhi.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso tshi re kha masiatari aya mavhili.

Ndi fhethu hufhio tshifanyisoni itshi hune na hu elelwa?

Ndi ngafhi kha afha fhethu hune vhathu vha tangana kana u kuvhangana hone?

Deithi:

Kha ri ite nyito

Ndi fhetu hufhio hu re kha tshifanyiso tshi re afho fhasi he na vhuya na hu dalela? Tevhedzelani zwivhumbeo zwaho nga khirayoni.

Kha ri ambe

Vhudzani khonani yanu uri no dalela afho fhetu ni na nnyi kana no vha ni nothe. Ndi ngani no hu dalela?

Ni vhona u nga afho he na endela hone hu a lelutshela vhaeni vha re vha holef hali?

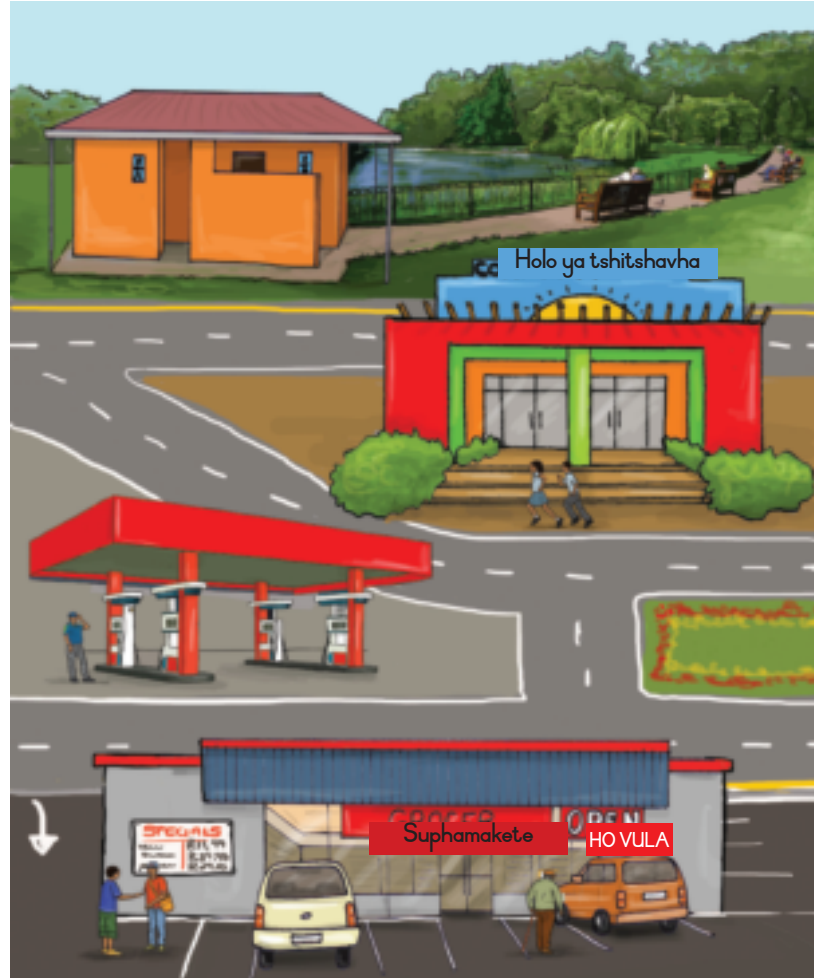

U londa zwishumiswa zwa tshitshavhani tsha hashu

Kha ri ambe

Hune ra dzula hone hu na zwishumiswa zwine zwa nga shumiswa nga vhathu vhoṱhe. Kiliniki, zwikolo, midavhi ya zwipotso na zwibadela ndi fhethu hune roṱhe ra hu shumisa. Ri tea hafhu u ita uri vhupo hashu hu dzule ho kuna, u itela uri muthu muṱwe na muṱwe a diphine ngaho.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga tshifanyiso itshi:

- Ni vhona u nga vhathu vha a takalela u dzula afha fhethu?
- Ndi nga mini ni tshi humbula ngauralo?
- Tshitshavha na vhupo ha haṅu hu nga khwiṅiswa nga ndilade?

Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso tsha mivhalavhala tsha musu ni tshi khou tshimbila nga tshiendedzi tsha phabuliki (tsha nnyi na nnyi sa tshidimela, bisi kana thekhisi. Ni ite na u sumbedza saizi dzo fhambananaho dza vhathu vhe na namela navho - vharwe vha vhe vho dzula vho tou tswititi, vharwe vha vhe vho kotamela phanda kana vho lala vho gogodela nga mutana, vharwe vhe vhahulwane ngeno vharwe vhe vhatuku.

Kha ri tharamuwe

Kha ri dudele

- Itani uri ni didudedze nga u dodoma ni tshi ya phanda nga zwikunwe.
- Zwino tshimbilani nga tshamurahu nga zwirethe.
- Tshimbilani ni tshi ya phanda nga zwirethe.
- Zwino tshimbilani nga tshamurahu nga zwikunwe.

Sikani maledere

Itani zwigwada zwa vhathu vha vhavhilihavhili. Shumisani mivhili ya vhoiwe kha u vhumba maledere.

Ni nga ima na luvhondo kana na lala fhasi.

Wanani uri inwi na khonani dzanu ni nga kona u sika ledere line a hu na muthu ane a nga li kona.

Zwo khakhea naa?

Themo ya 3 – Vhege dza 2

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.

Ni a tšalukanya uri izwi swishumiswa zwothe ndi zwifhio? Vhudzani khonani yaṅu ndila yone ya u shumisa tshishumiswa tshinwe na tshinwe.

Kha ri ite nyito

Fhaṭani modele (tshiedziswa) wa tshifhaṭo ni tshi shumisa matheriala o vusuludzwaho. Ni nga kha ḡi fhaṭa kiliniki, laiburari kana tshifhaṭo tshinwevho tshi re henefho tshitshavhani tsha haṅu. Ni nga kha ḡi shuma nga zwigwada. Khavhisani tshifhaṭo tshaṅu ni tshi sumbedza uri ndi tshifhaṭoḡe tshe na fhaṭa.

Kha ri ṭharamuwe

- Vhekanyani mathaela o tou ima kha rou.
- Swendani vhukati hao.
- Ladzani mathaela fhasi.
- Imani nṭha ha thaela nga milenzhe mivhili.
- Thengathengani nga mulenzhe muthihi kha thaela.
- Shumisani mathaela aya kha mitambo minwevho ya u ṭharamuwa.

Ni vhone ni sa ḡo ḡihuvhadza.

Vhathu vha tshitshavhani tsha hashu

Kha ri n̄wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nangani dzina lo teaho tshifanyiso tshinwe na tshinwe li tshi bva kha zwibogisi zwi re kha tshanda tsha u la. Li riwaleni fhasi ha tshifanyiso itsho.

Mushelapitirolo

Murengisi wa maluvha

Nese (muongi)

Mureili wa thekhisi

Muofisiri wa zwa vhuendi

Dokotela

Murengisi wa mitshelo

Mudzimamulilo

Pholisa

Kha ri ambe

Ni ambe na khonani yanu ngazwo.

Avha vhathu ni a tangana navho tshitshavhani tsha hanu?

Vhathu vha tshitshavhani tsha hanu vha a thusana? Vha thusana nga mini?

Deithi:

Kha ri n̄wale

Talani mutalo u tshi bva mathomoni a fhungo l̄inwe na l̄inwe l̄i re kha tsha monde u tshi ya kha l̄i no fana nalo kha tsha u la.

Mudzimamulilo
Murado wa Tshumelo dza Tshipholisa dza Afrika Tshipembe (SAPS)
Dokotela
Murengisi wa mitshelo
Mushelapitirolo

u fara mafobvu.
u rengisa mitshelo.
u shela pitirolo.
u dzima mililo.
u a ri lafha.

Kha ri n̄wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Nangani dzina lo teaho tshifanyiso tshinwe na tshinwe l̄i tshi bva kha maipfi a re afho fhasi. Ni l̄i n̄wale fhasi ha tshifanyiso tshinwe na tshinwe. Vhambedzani phindulo dzaṅu na dza khonani yaṅu.

Ha zwidzimamulilo

Pitironi

Sibadela

Tshitshini tsha mapholisa

Kha ri th̄aramuwe

Vhandani zwanda ni tshi tevhedza mutevhetsindo une na khou pfa.

- Thetshelesani zwavhudi musi mutevhetsindo u tshi shanduka.
- Itani ngaurali kha muzika wa tshaka dzo fhambanaho, u bva kha wa kilasiki u swika kha phopo.
- Vhandani nga u tavhanya kana nga u ongolowa ni sa xedzi mutevhetsindo.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Thetshelesani muzika une mudededzi waṅu vha khou tamba kana mutevhetsindo ine mudededzi vha ita kha ngoma kana tshilidzo tshinweho tshi lidzwa nga zwanda.

37

Themo ya 3 - Vhege dza 3

Zwipuka zwine ra fuwa sa zwifuwohaya

Kha ri vhale

Vhunzhi hashu ri na zwifuwohaya. Tshifuwohaya ndi tshipuka tshine tsha vha khonani yaṅu. Ni a tshi vhavhalela nahone tshi dzula tshi tsini haṅu - huṅwe tshi dzula na inwi ngomu ṅuni ya haṅu kana tshi na vhukhudo hatsho ha tshipentshela heneḽho muḽini.

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso. Ambani na khonani yaṅu nga tshifanyiso itshi. Shumisani khirayoni kha u tangedzela zwifuwohaya zwoṽhe zwine na kona u zwi vhona. Ni nga kona u vhala zwifuwohaya zwingana? Vhudzani mudededzi waṅu.

- Ni na tshifuwohaya? Arali ni natsho, ṽalutshedzani khonani yaṅu nga hatsho.
- Arali ni si na, ṽalutshedzani khonani yaṅu uri ndi tshifuwohayade tshine na tama u vha natsho kana uri ndi ngani ni si na tshifuwohaya.

Kha ri ṅwale

No fhelela sa kilasi, ṅwalani mutevhe wa zwifuwohaya zwoṽhe zwine zwi si vhe hone tshifanyisoni. ṅwalululelani hafha zwine mudededzi waṅu vha ṅwala kha bodo.

Four horizontal blue lines for writing the answer.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Olani tshifuwohaya
 tshinwe na tshinwe
 tshine na tshi tama – ni
 nga kha di sokou humbulela
 tshipuka tshinwe na tshinwe
 tshine na tama u tshi fuwa.
 Shumisani vumba kha u
 vhumba tshifuwohaya itsho.

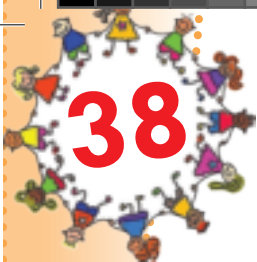
Kha ri tharamuwe

Tsivhudzo ya mudededzi:
 Vhunzhi ha mmbwa hu pfana na u tamba nga bola.
 Fhedzi ni tea u vha na luvhilo nga uri mmbwa
 dzi pfana na u dzhia bola dza shavha nayo.

Itani ndowendowe ya u posa na u gavha bola.

- Posani bola ya thenisi muyani ni tshi shumisa zwanḁa zwiwhili.
- Zwino i poseni muyani nga tshandḁa tshithihi ni dovhe ni i gavhe nga tshandḁa tshenetsho.
- Zwino i poseni muyani nga tshila tshinwe tshandḁa ni dovhe ni i gavhe nga tshandḁa tshenetsho.
- Bammbisani bola ya thenisi fhasi nga zwanḁa zwiwhili ni i gavhe hafhu nga zwanḁa zwiwhili.
- I bammbiseni nga tshandḁa tshithihi ni dovhe ni i gavhe nga tshandḁa tshenetsho.
- I bammbiseni nga tshila tshinwe tshandḁa ni dovhe ni i gavhe nga tshandḁa tshenetsho.
- Imani no ita danga. Fhirisani bola nga zwanḁa zwiwhili i ye kha muthu o imaho tsini na inwi.
- Fhirisani bola nga tshandḁa tshithihi i ye kha muthu o imaho tsini na inwi.
- Fhirisani bola nga tshila tshinwe tshandḁa i ye kha muthu o imaho seli na inwi.

U vhavhalela zwifuwohaya

Kha ri ambe

Ndi mafhungo mahulwane u vhavhalela zwifuwohaya zwashu.

Ambani na khonani yaṅu nga zwithu zwine zwifuwohaya zwa ṭoda. Didzhieni ni tshifuwohaya tshe khonani yaṅu a ola kha siṭari la II. Humbulani nga zwine na nga ṭoda. Ni nga sedza zwithu zwi no nga zwiliwa na hune na ḑo eḑela hone. Zwino ṭalutshedzani khonani yaṅu. Ni ite na u amba nga zwine a tea u ita arali ni tshi nga lwala.

Kha ri ṛwale

Itani thiki (✓) tsini na tshithu tshinwe na tshinwe tshine tsha ṭodiwa nga tshifuwohaya.

Zwiliwa

Maḑi

Tshisibe tsha maṅo

Fhethu hu no dudela na u sa ṅukala hune tsha ḑo eḑela hone.

Ṽanga ya zwifuwo musi tshi tshi lwala

Holodei

Kha ri ite nyito

Olani vhukhudo na zwiliwa zwine zwa ṭodiwa nga zwipuka izwi. Ni kone u ṛwala madzina ane ra a rina vhana vhazwo.

Tshipuka	Zwiliwa	Dzina la ṛwana

Kha ri ite nyito

Vhalani fhungo liṛwe na liṛwe ni humbule ngauri no vha ni tshi nga dipfa hani na uri no vha ni tshi nga ri mini kana u ita mini. Mudededzi waṅu vha ḁo ni vhudza uri ni tambe liṛambwa lifhio.

- No fuwa tshifuwohaya tshiswa.
- Tshimange tshaṅu tsho ngalangala.
- Mmbwa yaṅu yo la thoyi (tshitambiswa) yaṅu ine na i funesa.
- Khonani yaṅu u levhela (ṭunga) mmbwa.
- No vhona mmbwa yo khietshelwa golobini yo valiwaho mafasiṭere.

Kha ri ṭharamuwe

Thetshelesani mitevhetsindo yo fhambananaho ine mudededzi waṅu vha ḁo i lidza. Diiteni uri ni tshipuka tshine tsha tshina tshi tshi tevhedza mutevhetsindo wa muzika.

Musi muzika u tshi ṭavhanya, gadani sa bere.

Musi muzika u sa lilesi, fhufhani sa tshisusu.

Musi muzika u tshi lilesa, tshimbilani sa ṅdou.

Musi muzika u tshi ongolowa, tshimbilani sa tshibode.

Kha ri ambe

Muvhuda ndi lushaka lwa mbevha. Maṅo a mbevha ha gumi u aluwa.

Ṇwaha muthihi wa muthu u lingana na miṛwaha ya sumbe ya mmbwa. Musi mmbwa i na miṛwaha miraru, i na miṛwaha ya fumbili ya muthu.

Musi tshimange tsho takala, tshi a honedzela.

Kha ri diphine

"Tshimange na Mbevha". Mudededzi waṅu vha ḁo ni vhudza uri ndi nnyi a re tshimange, ndi nnyi a re mbevha. Tshintshanani (ṭhadulanani) vhuimo nga murahu nyana.

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:

Mikhwa na vhudifhinduleli

Kha ri vhale

Ri a vusa Jabu.
No vuwa?

Lo tsha mudededzi.
Ndo vuwa.

Maipfi aya a sumbedza mikhwa. Mikhwa yashu ndi ndila ine ra fara ngayo vhaiwe vhathu. Mikhwa yashu i ri sumbedza uri ri thonifhana hani sa vhathu.

Ri pfa ri tshi takalela u amba na muthu a re na mikhwa. Zwi dovha zwa vha zwavhudi u vha na vhukonani na muthu a re na mikhwa yavhudi.

Ri na vhudifhinduleli ha u fara vhaiwe vhathu zwavhudi tshifhinga tshothe. Ndi ngazwo muñwe na muñwe washu a tshi tea u tshila nga mikhwa yavhudi.

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Vhalani maipfi a re zwibogisini. Ambani na khonani yanu nga zwifanyiso izwi. Ambani nga mikhwa mivhuya na mikhwa mivhi ine vhana vha khou sumbedza.

Ndi matsheloni, Makhulu!

Ivhani a neaho.

No hangwa vhurotho hanu? Dzhiani hanga.

Ndi a livhuha no nthetshelesa zwavhudi.

Sumbedzani u vhavhalela.

Konani u lindela.

Vha mpfarele, Mmawe. Ndo vha ndi tshi khou sedza nelete kha vasi yavho, ya wa ya kwashea!

Mulalo, wee. Ndo doba bege yanu hangei nnda. Thamusu khirayoni dzanu dzi tshee hone dzotthe.

Thetshelesani vhanwe.

Ivhani a fulufhedzeaho.

Thonifhani vhanwe vhatu.

Lumelisani vhatu vhane na vha divha na vhane na sa vha divhe.

Thonifhani zwi re zwa vhanwe.

Vhudifhinduleli vhuñwê hafhu

Kha ri ñwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni vhale mafhungo a re zwibogisini. Talani mutalo u tshi ya kha vhudifhinduleli hu no yelana na tshifanyiso tshirwe na tshirwe.

Ndi a thusa uri mudzi wa hashu u dzule wo kuna.

Ndi khonani ya vhukuma i no thusa vhañwe.

Ndi a sumbedza vha muṭa wa hashu uri ndi a vha funa.

Ndi tamba zwavhudi nga thoyi (zwitambiswa) dza khonani yanga.

Ndi a diṭhogomela khathihini na u londa zwithu zwanga.

Ndi a thusa khotsi anga u deka ṭafula.

Deithi:

Kha ri tambe

Itani litambwa la mikhwa yavhudi na vhudifhinduleli

ni tshi sumbedza:

- u lumelisa vhathu vhane na vha divha na vhane na sa vha divhe
- kana u kona u lindela
- kana u kona u thetshesela zwavhudi muñwe muthu
- kana u kona u nea
- u ita vhukonani na muñwe muthu
- u fulufhedzea
- kana u thonifha zwi re zwa vhañwe
- kana u thonifha vhañwe vhathu

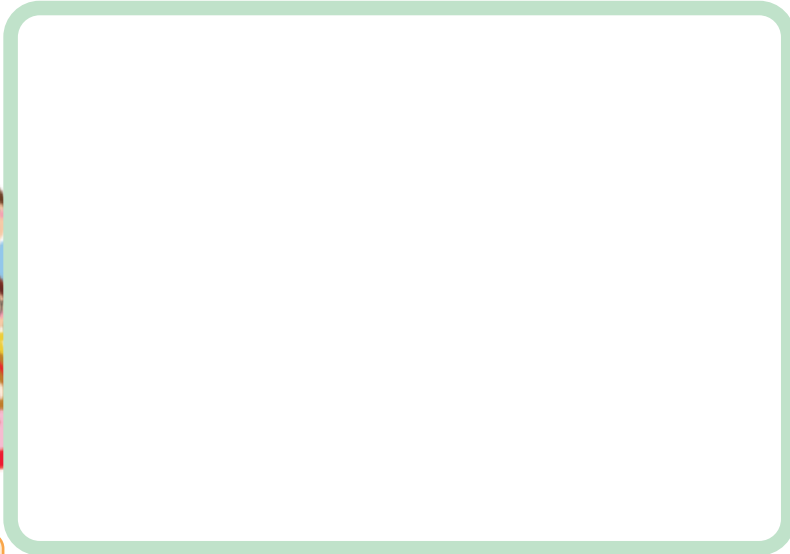
Musi ni kha zwigwada, itani litambwa la mikhwa yavhudi na vhudifhinduleli zwi tshi kwama:

- muta wa hanu
- kana mushumo wanu wa tshikolo
- kana mishumo yanu ya hayani
- kana zwiliwa zwine na newa duvha liñwe na liñwe
- kana zwiambaro zwine na ambara
- kana thoyi dzanu
- kana khonani dzanu

Kha ri ite nyito

Dioleni tshifanyiso ni tshi khou sumbedza vhukonani na vhañwe vhathu.

Kha ri tharamuwe

Thetshesani mudededzi wanu vha tshi ni vhudza uri ni thamuwe/fhufhe, ni gidime kana ni kokovhe.

Vha do lidza tshitiiriri vha sa athu amba ndaela ntswa. Tevhedzani ndaela ya mudededzi wanu nga u tavhanga kana na ongolowa.

Kha ri tambe

Tambani openi nga mulenzhe wanu une na sa u shumisese. Ndi mikhwa mihulwane ifhio yavhudi ine na i sumbedza musi ni tshi khou tamba openi?

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Ndi ngani ri tshi toḡa zwimela

Kha ri ambe

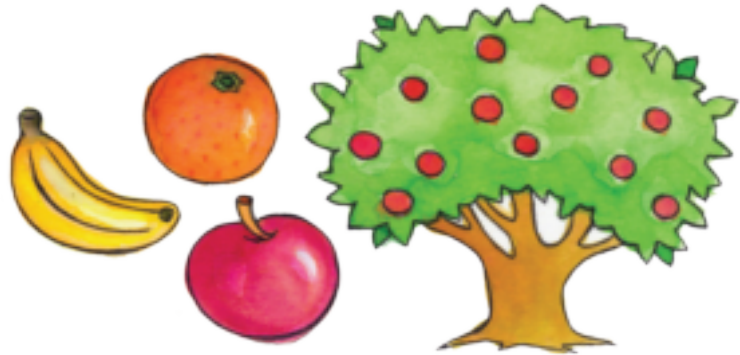
Lavhelesani u mona na inwi. Ndi zwithu zwifhio zwine na vhona zwo bva kha zwimela? Ambani na khonani yaḡu ni vhone uri vhuvhili haḡu ni nga hambula nga zwithu zwingana. Vhudzani mudededzi waḡu nga zwimela zwe na kona u zwi hambula.

Kha ri vhale

Zwiḡwe zwimela zwi ri fha
dzhusi na zwiḡwa.

Zwiḡwe zwimela na miri zwi ri
fha mirunzi.

Zwiḡwe zwimela na miri zwi fha
zwipuka vhukhudo.

Zwiḡwe zwimela zwi ri fha maluvha a u
nakisa ḡuni dzashu.

Deithi:

Ri t_od_a mahatsi midavhini yashu ya mitambo.

Ri t_od_a mudali wa u ita zwiambaro.

Ri shumisa t_hanga kha u ita mithatha na u fulela t_hanga.

Ri shumisa zwimela na miri kha u ita fenitsha.

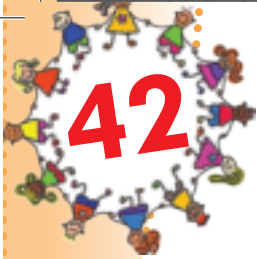
Kha ri ambe

Ni na khonani yanu, nangani zwithu zwiraru zwi hulwane zwine ra shumisa zwimela khazwo.

Ri nga ita uri zwimela zwi t_avhangye u fhela nge ra zwi shumisesa? Ambani nga mbudziso iyi no fhelela sa kilasi.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

42

Themo ya 3 – Vhege dza 5

Zwimela zwi vhonala nga ndilade

Kha ri n̄wale

Zwimela zwi na zwipiḁa zwo fhambananaho. Shumisani maipfi a no bva zwibogisini ni tshi lebuḁa zwimela izwi. Vhambedzani maipfi aṅu na a khonani yaṅu.

midzi

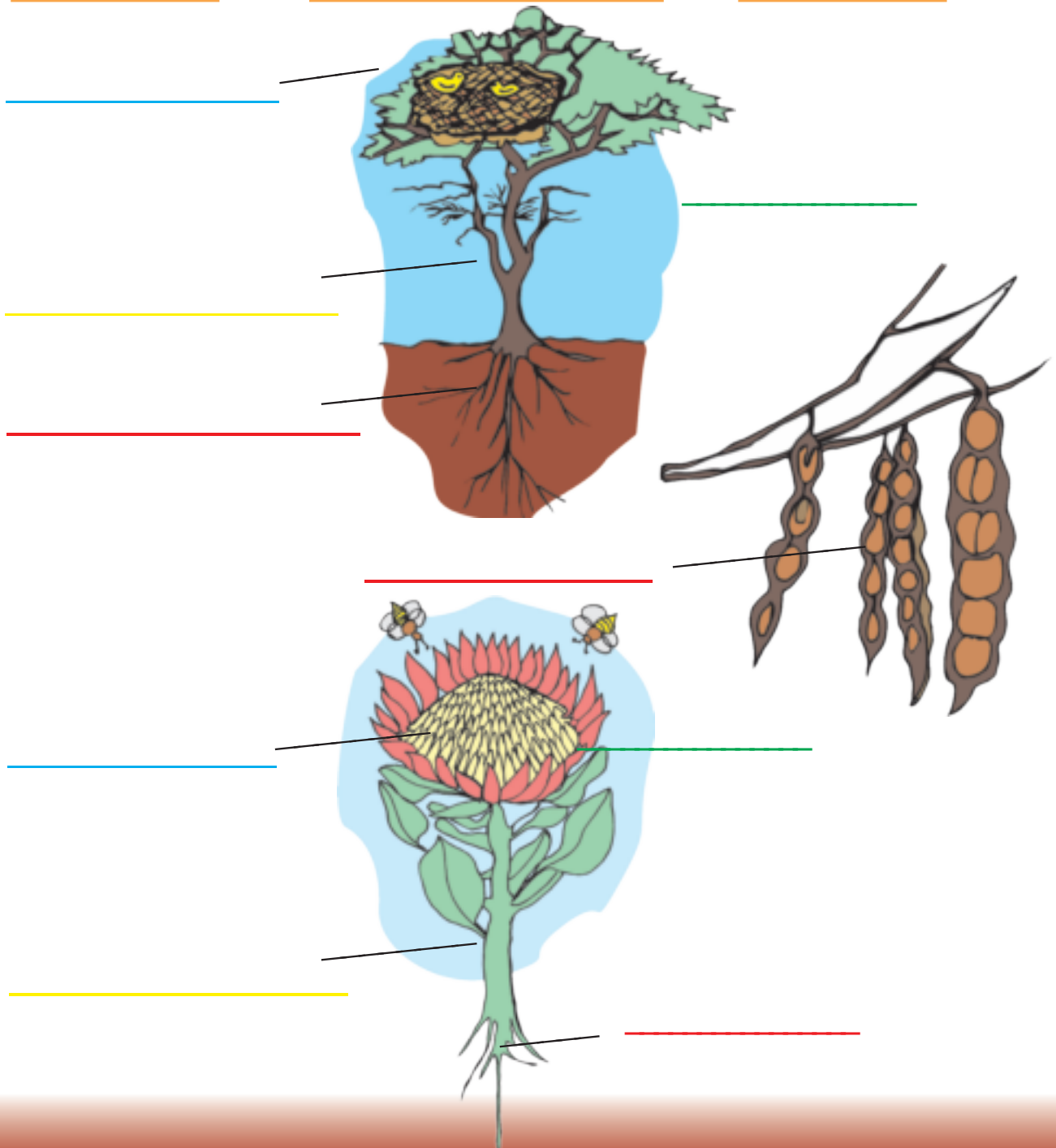
tsinde

tari

liluvha

ganda la mbeu

tsinde

Deithi:

Kha ri t̄haramuwe

Khethekanyani kilasi hu bve zwitshinyangade na vhalimangade.

- Vhalimangade vha lingedze u thivhela kana u fasha zwitshinyangade.
- Tshintshanani vhuimo nga murahu ha minete mivhili.
- Zwi dovhololeni lunzhi.

Kha ri tambe

Tambani mudzumbamo.

Zwitshinyangade zwo dzumbama hothe nga fhasi kana murahu ha zwimela zwino vhalimangade vha tea u zwi wana zwi sa athu la zwimela zwothe.

Kha ri ambe

Zwimela zwa tshaka dzo fhambananaho zwi vhonala zwo fhambana vhukuma. Fhedzi zwi dovha zwa fana fhethu hunzhi. Lavhelesani zwifanyiso izwi. Ambani na khonani yanu nga zwimela. Zwi fhambana ngafhi zwa fana ngafhi?

Kha ri ite nyito

Olani kana ni pennde tshikhokhonono tshi no khou todou la munawa. A tsho ngo tea u vha tshikhokhonono tsha vhukuma. Shumisani muhumbulo (nyelekanyo) wanu. Olani kana ni pennde ni tshi shumisa mitalo kana zwi vhumbeo zwi no vhonala.

Mudededzi:
 Tsaino:
 Duvha:

Mbeu na hune dza bva hone

Kha ri vhale

Zwiṅwe zwimela zwi na mbeu dze dza dzumbiwa kha maluvha kana mitshelo.

Ri ita na u ṭavha mbeu idzi uri hu mele zwimela.

Mbeu i a wa kha zwimela uri i thome zwimela zwiswa.

Dziṅwe mbeu dzi hashiwa nga muya kana nga vhathu, zwikhokhonono na zwipuka. Maṅwe makanda a mbeu a ḽiwa nga zwiṅoni lune mbeu ya sala kha zwitoko zwazwo. Mbeu iyi i a hwaliwa ngaurali ya ya ya mela huṅwe f'hethu.

Kha ri ambe

Mbeu dzi phadladzwa nga ṅdila ifhio kha tshirṅwe na tshirṅwe tsha zwifanyiso zwi re afho ṅṭha? Mbeu iṅwe na iṅwe i tea u vha i na tshivhumbeo tshifhio uri i kone u phadladzwa nga ṅdila iyi? Rerani na khonani yaṅu.

Arali ni tshi ṭoḽou ṭavha zwimela nga mbeu, ni nga shumisa mbeu i no bva kha zwimela zwi re ngadeni yaṅu. Kana ni tou renga mbeu vhengeleni.

Deithi:

Kha ri ambe

Gudani tshirendo itshi na mitsharamuwo.

Vhutshilo ha tshimela

Kubeu kutukutuku:
 Kha ri t̄avhanye ri ku t̄avhe mavuni!
 Kwa mbo di mela tsinde na dzuvha.
 Li re na munukho u no nukhelela.
 Notshi ya nōna i tshi mona na
 dzuvha –
 Hu si kale lila dzuvha la mbo fa.

Ngauri mupo a u lili.
 Sedzesani ni vhone vhutolo:
 Dzuvha lo fa, dzuvha lo zwala
 Tsinde lo oma, fhedzi nga fhasi
 ha matari o omaho
 Mbeu yo lindela u mela mavuni hafhu!

Ni songo tungufhala na lila

Kha ri tharamuwe

Sumbedzani uri no takala nga u ita hezwi
 Farani dzuvhariboni (sashi) kana riboni
 ndapfu nga tshanda tshine na tshi shumisesa.
 Dzungudzani tshe na fara, ni tshi ita phetheni
 dzo fhambananaho muyani kana kha mavu.
 Thomani nga u shumisa tshanda tshine na tshi
 shumisesa ni kone u tevhedza nga tshine na sa
 tshi shumisesa.
 Arali hu na muri henefho tsini, vhonani uri ni
 nga u shumisa hani ni tshi tamba. Dembetitani
 nga thambo yo vho fhiwaho ya khwat̄ha.
 Thomani nga u shumisa zwanda zwivhili, ni
 shumise tshanda tshine na tshi shumisesa
 ni kone u tevhedza nga tshine na sa tshi
 shumisesa.

Tsivhudzo ya mudededzi:
 Shumisani thambo, sashi
 na riboni.

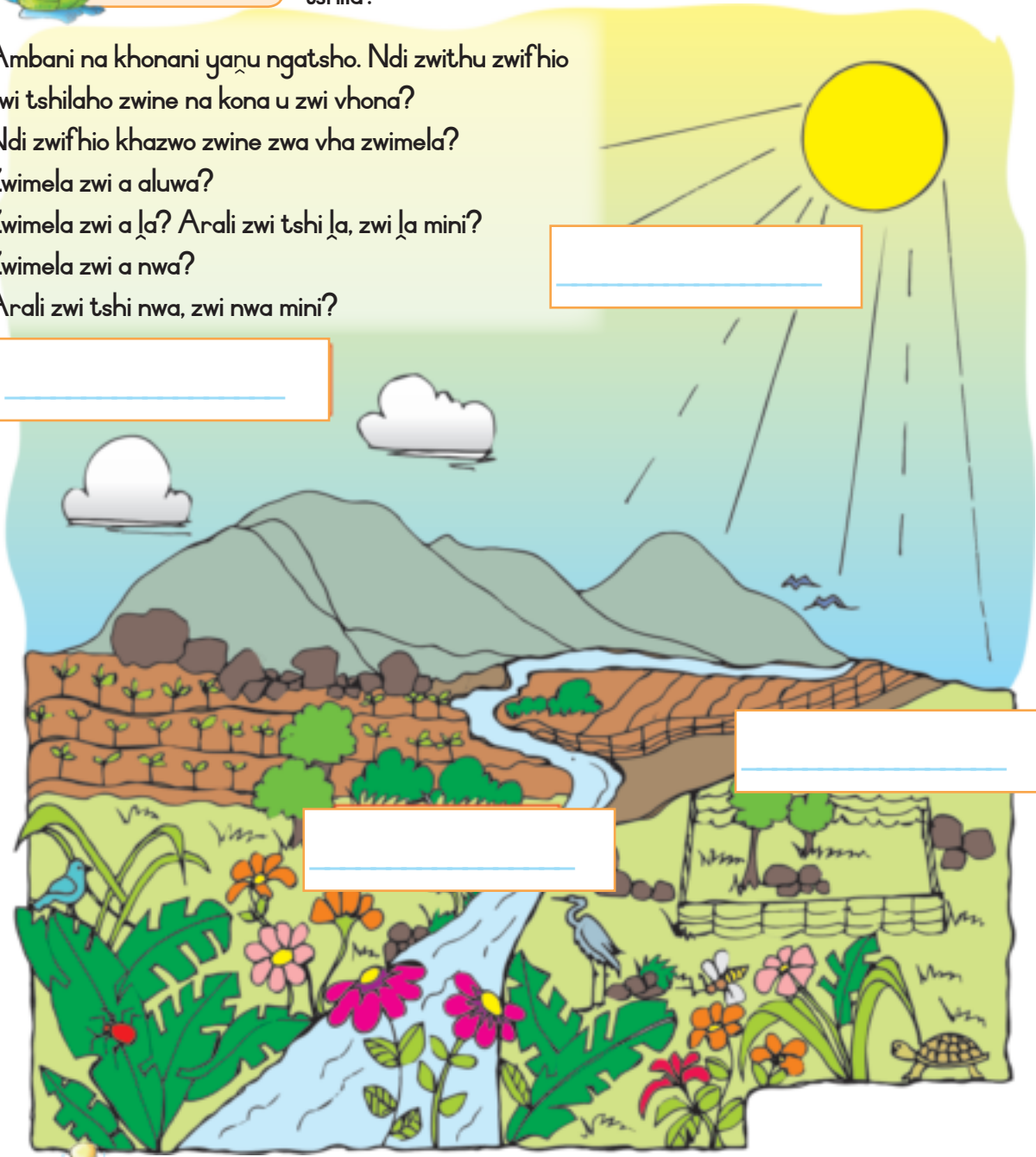
Zwine zwimela zwa toda uri zwi aluwe

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso itshi. Zwithu zwothe zwi re khatsho zwi a tshila?

Ambani na khonani yanu ngatsho. Ndi zwithu zwifhio zwi tshilaho zwine na kona u zwi vhona?
 Ndi zwifhio khazwo zwine zwa vha zwimela?
 Zwimela zwi a aluwa?
 Zwimela zwi a la? Arali zwi tshi la, zwi la mini?
 Zwimela zwi a nwa?
 Arali zwi tshi nwa, zwi nwa mini?

Kha ri n'wale

Zwino riwalani liiwe na liiwe la haya maipfi kha tshifanyiso tshi re afho ntsha ni tshi sumbedza uri zwimela zwi toda mini uri zwi aluwe.

masana

maḍi

pfushi

muya

Kha ri ite nyito

Zwi a leluwa u t̄avha tshimela tshanu inwi muṅe. T̄avhani muṅawa.

Deithi:.....

Ni tea u vha na:

Tevhedzani maga haya:

Liga la 1:

Tibani ṅawa tharu nga mbemba mbili dza dzudzu. Zwi vheyeni sosarani kana baweleni i si na tshithu.

madi

ṅawa

bawele

dzudzu

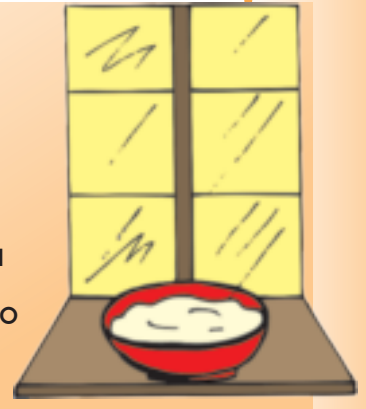
Liga la 2:

Shelani madi nṅha ha dzudzu ni vhe na vhuṅanzi uri yo ṅukala vhukuma.

Liga la 3:

Vheani sosara kana bawele kha guvha la fasit̄ere kana fhethu hu re na tshedza tsho linganelaho.

Liga la 4:

Nga murahu ha maduvha nyana, t̄olelani ni vhone uri tshimela tshanu tshi khou aluwa nga ṅdilade. Tshi sheledzeni luthihi nga vhege.

Duvha la 1

Duvha la 2

Duvha la 3

Duvha la 4

Liga la 5:

Musi tshimela tshanu tsho no bva midzi, ni tshi t̄avhe mavuni o limiwaho.

Liga la 6:

Sheledzani tshimela tshanu tshifhinga tshot̄he. Nga murahu ha vhege dzi si gathi, ni ḡo vha ni tshi vho fula ṅawa dzanu.

Zwiliwa zwine ra la

Kha ri vhale

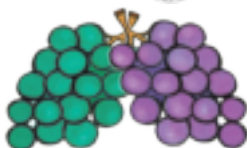
Zwiliwa zwa pfushi zwi ri fha mafulufulu.

Ri tea u la zwiliwa zwi re na mutakalo uri ri kone u shuma mishumo yashu zwavhuḁi. Zwiliwa zwi re na mutakalo zwi ri fha mafulufulu khathihi na u ri alusa.

Kha ri ṅwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. ṅwalani dzina la lushaka luṅwe na luṅwe lwa tshiliwa nga fhasi ha tshifanyiso tsho teaho.

Kha ri ṅwale

Zwithu zwine na funesa u zwi la ndi zwifhio? Ndi zwiliwa zwifhio zwine na si zwi funese? Zwi ṅwaleni fhasi ha tḥoho yo teaho afho fhasi. Nangani kha zwifanyiso zwi re a fho ṅḥa.

Zwiliwa zwine nda zwi funa

Zwiliwa zwine nda sa zwi fune

Zwiliwa zwine nda zwi funa	Zwiliwa zwine nda sa zwi fune

Deithi:

Kha ri vhale

Ri nga khethekanya zwiliwa zwa bva zwigwada zwa sumbe.

Ni tea u la zwiliwa zwi re nga fhasi tshifhinga tshothe. Ni nga kha di la zwiliwa zwi re nga ntshantsha, fhedzi hu si tshifhinga tshothe.

mapfura na ole

swigiri

makumba, tshizi na mafhi

nawa dzo omiswaho, nduhu, nama na khovhe

mitshelo

miroho

vhurotho, zwa thoro na raisi

Kha ri ambe

Ambani sa kilasi

Ndi nga mini ri tshi tea u sa lesa zwiliwa zwi re nga ntsha tshifanyisoni itshi ngeno ro tea u lesa zwi re nga fhasi?

Hune zwiliwa zwo fhambanaho zwa bva hone

Kha ri vhale

Vhunzhi ha zwiliwa zwi bva dzibulasini. Tshithu (tshibveledzwa) tsha u thoma tshi bva dzibulasini, tsha kona u shumiswa kha u ita zwiwwe zwibveledzwa zwa zwiliwa.

Vhurotho na mikapu zwi bva kha goroi.

Ri wana makumba kha khuhu.

Mitshelo i anwa kha miri na zwimela.

Ri wana mafhi na nama kha kholomo.
Ri ita tshizi na yogati nga mafhi.

Ri shumisa mavhele kha u ita mugayo/vhukhopfu.

Deithi:

Mutoli u bva kha ṅotshi.

Swigiri i bva kha mphwe/movha.

Ri wana ṅama na bekhoni kha nguluvhe.

Ri nga kona u ṭavha mitshelo ngadeni dzashu.

Kha ri ite nyito

Imbani luimbo ulu ni na mudededzi waṅu.

Too, too: Vhomme vho vhuya na magwavha.

Too, too.

Miomva na maapula. Too, too.

Ṃawa, eregisi na maḡabula. Too, too.

Ri ḡo ḡa ra khwaṭha mivhili. Too, too.

Nda shuma ndi na nungo. Too, too.

Ndi kapula zwi tshi ḡifha. Too, too.

Nda dzula ndi na nungo. Too, too.

Zwiliwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo

Kha ri vhale

Zwiliwa zwine ra zwi funesa a si zwone zwo ri teaho tshifhinga tshothe. Tshinwe tshifhinga ri nga takalela tshithu tshine tsha si vhe tshavhudi kha ri ne. Tshinwe tshifhingavho a ri takaleli tshithu tshine tsha vha tshavhudi vhukuma kha ri ne.

Zwenezwo, zwiliwa zwavhudi zwa dalesa zwi nga ni dina. U lesa zwithu zwinzhi a zwi na mutakalo. I lani u swika ni tshi pfa no fura. Ni so ngo la tshithu ni sa gumi ngauri ni khou tshi takalela.

Kha ri ite nyito

Gerani zwifanyiso zwa zwiliwa zwi re na mutakalo na zwi si na mutakalo kha magazini ni zwi nambatedze kha zwikotikoti zwo teaho. Arali ni sa koni u wana zwifanyiso izwi, ni tou ola zwiliwa.

Zwiliwa zwi re na mutakalo

Zwiliwa zwi si na mutakalo

Deithi:

Kha ri n̄wale

Shumisani zwe na guda nga zwiliwa kha u n̄wala menyū wanu.

Vhuragane

Tshiswiṭulo

Tshilalelo

Blank lined writing area for 'Vhuragane'.

Blank lined writing area for 'Tshiswiṭulo'.

Blank lined writing area for 'Tshilalelo'.

Kha ri ite nyito

Ri khou ya u ita saladi ya mitshelo.
Tevhelani fhedzi ndaela dzi re afho fhasi.

Ni tea u vha na:

- Tshaka dzo fhambananaho dza mitshelo
- Dzhusi ya mitshelo
- Aisikhirimu kana khirimu
- Baweḽe khulwane

Tevhelani maga haya:

- T̄anzwani mitshelo.
- Swotolani makanda arali zwo tea (sa maswiri).
- Tsheani hu bve zwipida zwituku. (Ni humbele muthu muhulwane a ni thuse)
- T̄anganyisani mitshelo kha baweḽe.
- Ilani ni d̄iphine zwo tou ralo kana no shela aisikhirimu kana khirimu nga n̄tha.

U vhulunga zwiliwa

Kha ri vhale

Lavhelesani tshifanyiso itshi.

KHALENDI 2015						
KHUBVUMEDZI						
M	T	W	T	F	S	S
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27

Kha ri ambe

Ndi mini zwe na zwi vhona malugana na maduvha? Zwi kha di lea? Ni vhona u nga ho bvelela mini kha zwiliwa izwi?

Kha ri vhale

Zwiliwa zwitete a zwi dzuli zwi zwitete

tshifhinga tshilapfu. Mirwe mitshelo na miroho i a thoma u puta ya sina. Nama, khovhe na zwiwe zwiliwa zwa mafhi zwi a sina. A ri tsha kona u dovha ra zwi la. Ri nga ita mini uri zwiliwa zwi dzule zwi zwitete? Fhethu havhudi ha u vhulunga zwiliwa ndi firidzhini, fhedzi zwiwe zwiliwa zwi a sinavho arali zwo dzulesa firidzhini kana kha tshixwatudzi. Hu na dziwe ndila dza u ita uri zwiliwa zwi dzule zwi zwitete.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.
 Ambani na khonani yanu ngazwo.
 Hu na ngdila dzif hio dzo
 fhambananaho dzine dza nga
 vhulunga zwiliwa?
 Hu na dzine na nga dzi humbula?
 Ambani na khonani yanu ngadzo.
 Vhudzani kilasi tsumbo dzadzo.

Deithi:

Kha ri n'wale

Lavhelesani zwifanyiso zwi re afho fhasi ni vhale maipfi a re zwibogisini. Ni
 kone u n'wala lithihi la maipfi aya nga fhasi ha tshifanyiso tshi no yelana na
 ipfi ilo.

Zwitete	Zwa zwikotikotini	Zwo omiswaho (mikusule)	Zwo omiswaho aisini (zwo xwatudzwaho)
---------	-------------------	-------------------------	---------------------------------------

Themo ya 4 - Vhege dza I

49

Tshaka dza mahaya (1)

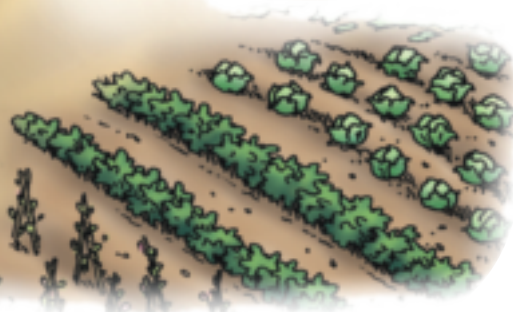

Kha ri ambe

Hayani hanu ndi hune na dzula hone.

Vhathu vha Afrika Tshipembe vha dzula migini yo fhambananaho.

Inwe na inwe ya nndu idzi ni nga i wana ngafhi?

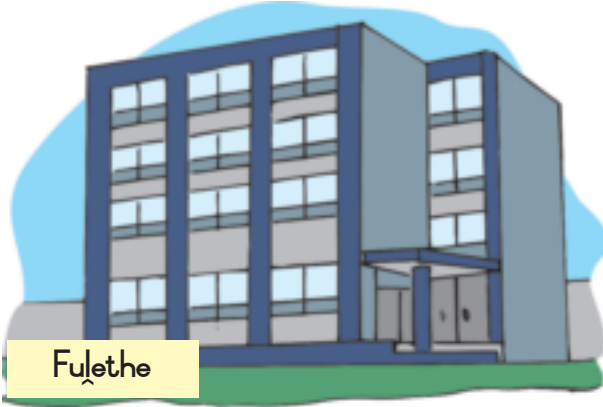

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Ambani na khonani yaṅu nga zwithu zwine zwa fana midini yoṅhe. Ni kone u amba nga zwithu zwi sa fani. Ho dalesa zwifhio? Zwi no fana kana zwi sa fani?

Fulethe

Nṅu dza tshitizi tshithihi na zwivhili

Kharavane na madennde

Vhudzulo ha mikhukhuni

Nṅu dza sialala

Midi ya tshitizi tshithihi.

Kha ri ite nyito

Shumani ni kha zwigwada. Wanani bogisi la zwienda. Li penndeni uri li nge nṅu. Divhumbeni nga vumba (kana vumba la u tambisa) tshifanyiso tsha musi ni tshi khou ita zwiṅwe zwithu nga nṅa ha nṅu.

Themo ya 4 - Vhege dza I

Tshaka dza nḽu (2)

Kha ri ite nyito

Elekanyani nga miḽi yo fhambananaho ye na vhuya na i vhona hune na dzula hone kana he na vhuya na dala. Olani zwifanyiso zwa tshaka mbili dza miḽi ye na vhuya na i vhona.

Kha ri ambe

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi waḽu vha ḽo thetshesesa mihumbulo ya vhoiwe.

Nḽuni yo fhatiwaho zwavhuḽi ya khwatḽha a ri pfesi phepho na mufhiso. A ri nelwi nga mvula kana ra dinwa nga muya. A si vhatu vhanzhi vho tsireledzwaho ngaurali. Ambani na khonani yaḽu nga uri vhatu vha ḽitsireledza nga nḽilade arali vha sa dzuli ngomu dzinduni.

Kha ri t̄haramuwe

- T̄haramuwani u ya nga hune na nga kona uri ni kone u pennda t̄hanga ya n̄du ya haṅu.
- Gwadamani fhasi ni t̄avhe zwimela ngadeni yaṅu.
- T̄haramudzani zwanda zwi ye matungo ni tshi sumbedza u vulea ha mafasiṅere a n̄du yaṅu. Zwino valani mafasiṅere oṅhe.
- Kwatamani ni t̄ahule ngadeni ya haṅu.
- Swielani fhasi nga luswielo lulapfu.
- T̄anzwani mafasiṅere nga labi ili.

Deithi:

Tsivhudzo ya mudededzi:

Thetshelesani mutevhetsindo une mudededzi waṅu vha ḡo lidza kha ngoma. Tsukunyeyani na mudivhitho uyu. Musi mudededzi waṅu vha tshi tshintsha mudivhitho, na inwi tshintshani luvhilo lwa kutsukunyele kwanu. Ni thetshesele zwavhudi.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Zwe midi yo fhambanaho ya fhatwa ngazwo

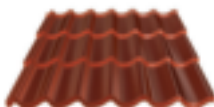

Kha ri ambe

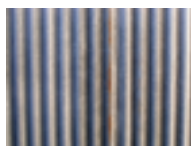
Lavhelesani zwifanyiso.

zwidina

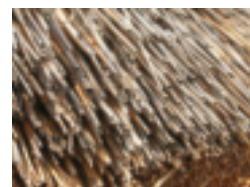
thaili

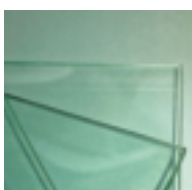
mazenenge

semennde

madzhesi/thanga

ngilasi

basha

mabulannga

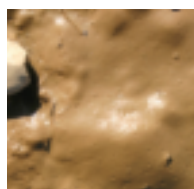
matombo

seila

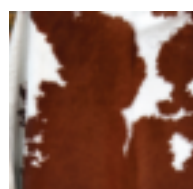
pulasitiki

vumba/mavu

tsimbi

mikumba

mutavha

Ambani na khonani yanu nga matheriala o fhambanaho.

Ndi afhio a no bva limagani?

Aya manwe a bva ngafhi?

Talutshedzani kilasi uri nndu dzine na dzi vhona ni tshi da tshikoloni dzo fhatwa nga matherialade.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do nwalala mutevhe kha bodo.

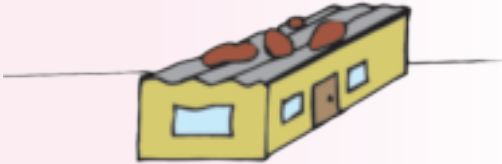
Talani mutalo u tshi sumbedza uri lushaka luñwe na luñwe
lwa nndu lwo fhatwa nga matheriala a fho.

Kha ri ite nyito

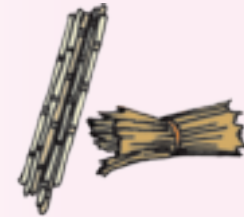
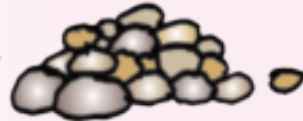
Deithi:

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do
kuvhanganya bugu dzanu dza
u shumela uri vha dzi sedze.

Lushaka lwa nndu

Matheriala a u fhatwa

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

52

Nndu dzi no tea mutsho wo fhambanaho

Themo ya 4 – Vhege dza 2

Kha ri vhale

Nndu dzi tsireledza vhathu kha mutsho wo fhambanaho. Dzi a kona u ri tsireledza kha masana a duvha a no fhisa. Dzi dovha dza ri tsireledza kha phepho, muya na mvula.

No vha ni tshi zwi divha uri vhathu vha no dzula mashangoni a no rothola vha tea u fhat'a nndu dza tshipentshela? Nndu idzi dzi tea u tsireledza vhathu kha phepho musi gambogo i tshi wa.

Hoyu ndi mepe wa Greenland, shango la u rothola.

Heyi ndi igloo

Vhainwe vha vhathu vha no pfi Vhainuit, vhane vha dzula fhethu ho dalesaho gambogo na aisi, vha fhat'a vhukhudo havho ha vhuria nga mabuloko a aisi. Aisi i thivhela phepho. Vhukhudo uhu hu vhidzwa upfi ndi igloos.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Ni kha zwigwada, itani litambwa la uri ni nga

fhatisa hani nndu.

Nangani uri i do vha nndude?

vhudzulo ha mikhukhuni

Ni do shumisa matherialade?

Shumisani mariwe a maipfi haya?

vothi

midzi ya sialala

nndu dza tshitizi
tshithihi kana zwi vhili

nndu dza Cape-Dutch

zwidina

luvhondo

pennde

fulethe

thanga

tshimini (tshumela)

fasiṭere

semennde

Kha ri vhale

Itani itshi tshirendo sa tshipida tsha litambwa lanu:

Fhata iwe fhata, nndu ntswantswa!

Randa muteo, u hwalele zwidina luvhondo lu ime

Namedza kapa u rwele mbalelo, mazenenge a gonye

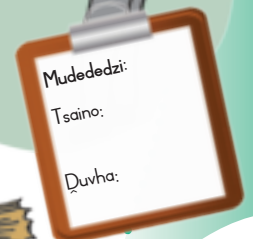
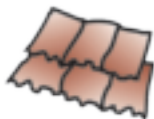
Hu vhe u awela duvha u fhisa.

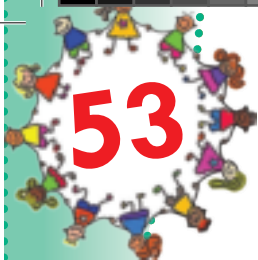
Fhata iwe fhata, nndu ntswantswa!

Tshitavha na mavothi na dzithaili khezwi

Madzi na semennde kha zwi swike ri hulunge –

Hu vhe u tinya mvula.

U wana fhethu na zwithu (1)

Kha ri vhale

Hu na tshaka dzo fhambananaho dza mimepe. U itela u kona u nanga mepe wo teaho ri tea u divha uri ndi nga mini ri tshi toda u shumisa mepe.

Mepe ya zwitarata i ri thusa kha u wana zwitarata na huwe fhethu doroboni thukhu na khulwane. Vhorabulasi vha toda mimepe ine ya sumbedza zwithu zwi no nga madamu, milambo na thavha.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Musi ni na khonani yanu, ambani nga mbudziso idzi. Olani tshitenededzi u mona na fhethu hu re kha tshifanyiso tshi re kha masiatari aya mavhili.

- Ni nga wana ngafhi bugu dza u vhala?
- Ni nga pota ngafhi mbava?
- Ni nga ya ngafhi musini tshi lwala?
- Ni nga renga ngafhi zwiliwa?
- Ni nga lindela bisi ngafhi?
- Ni nga pfuka tshitarata ngafhi no tsireledzea?

Tshivudzo ya mudededzi:
 Mudededzi wanu vha do ni vhalela afha fhethu nga huthihi nga huthihi, na kona u wana phindulo.

Mudededzi:
 Tsaino:
 Duvha:

Themo ya 4 - Vhege dza 3

54

U wana fhethu na zwithu (2)

Kha ri ambe

Lavhelesani ndila, ine Mulalo a tshimbila ngayo u bva mudini wa hawe u swika tshikoloni, kha mepe uyu wa bada wa zwifanyiso.

Talutshedzani khonani yanu uri Mulalo u do tshimbila nga ndila ifhio. Ni shumise mañwe a haya maipfi:

ntha

fhira

vhambela

pfuka

fhasi

Ndi ngafhi hune khanani ya Mulalo yo pofulaho ya nga pfuka tshitarata yo tsireledzea?

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi wanu vha do mona na kilasi. Vhudzani mudededzi wanu uri khonani yanu yo talutshedza ndila zwavhudi naa.

Tshikolo

Kha ri ṭharamuwe

- Navhisani thambo ndapfu fhasi.
- Ni khou do tshimbila "badani" iyi.
- Tshimbilani nṭha ha thambo ni tshi ya phanda, murahu na matungo.
- Tshimbilani nṭha ha thambo no vhea zwanda nṭha ha ṭhoho.
- Tshimbilani nṭha ha thambo ni tshi ya murahu zwanda zwanu zwi muṭanani.
- Tshimbilani nṭha ha thambo ni tshi ya matungo zwanda zwanu zwi kha khundu.

Deithi:

Kha ri vhale

No kona u swika ngafhi? Arali no kona u ita muṭharamuwo uyu wo ṭhe zwavhuḍi, khalarani tshifhaṭuwotshinwethuwi. Arali no balelwa tshoṭhe u ita muṭharamuwo uyu, khalarani tshifhaṭuwotshitungufhali. Arali no kona u ita miṁwe ya miṭharamudzo iyi khalarani tshifhaṭuwo tshi re vhukati ha u ṁwethuwa na u tungufhala.

Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya phanda na murahu.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya matungo.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndo vhea zwanda nṭha ha ṭhoho.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya murahu zwanda zwanga zwi muṭanani.			
Ndo kona u tshimbila nṭha ha thambo ndi tshi ya matungo zwanda zwanga zwi kha khundu.			

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

U wana ndila

Kha ri n̄wale

Mepe ya zwifanyiso i ri thusa kha u vhona uri fhethu ho thalangana nga ndilade. Lavhelesani mepe hoyu.

Kha ri n̄wale

Fhindulani hedzi mbudziso. Ni nga kha di humbela khonani yanu uri a ni thuse.

Itani tshitendeledzi hune na vhona **km**.

Ni na zwitendeledzi zwingana?

Maanda u tshimbila u bva hayani u ya laiburari.

U vhona mini tsini na laiburari?

Ndi luswayo lufhio lwe a lu vhona e ndilani?

Maanda o tshimbila vhukule vhungafhani?

Ndi tshifhato tshifhio tshine Maanda a nga kona u tshi vhona e munangoni wa laiburari?

Maanda u na ndala. U khou todou ya hayani. Khalarani bada ya tshikhau ya u bva laiburari i tshi ya hayani hawe.

Mudavhi wa bola ndi wone u re tsinisa na hayani ha hawe?

Tsivhudzo ya mudededzi:

Ni vhe na vhuṭanzi tshifhinga tshothe uri mudededzi wanu ni a vha vhudza naa arali ni sa koni u vhona zwavhudi.

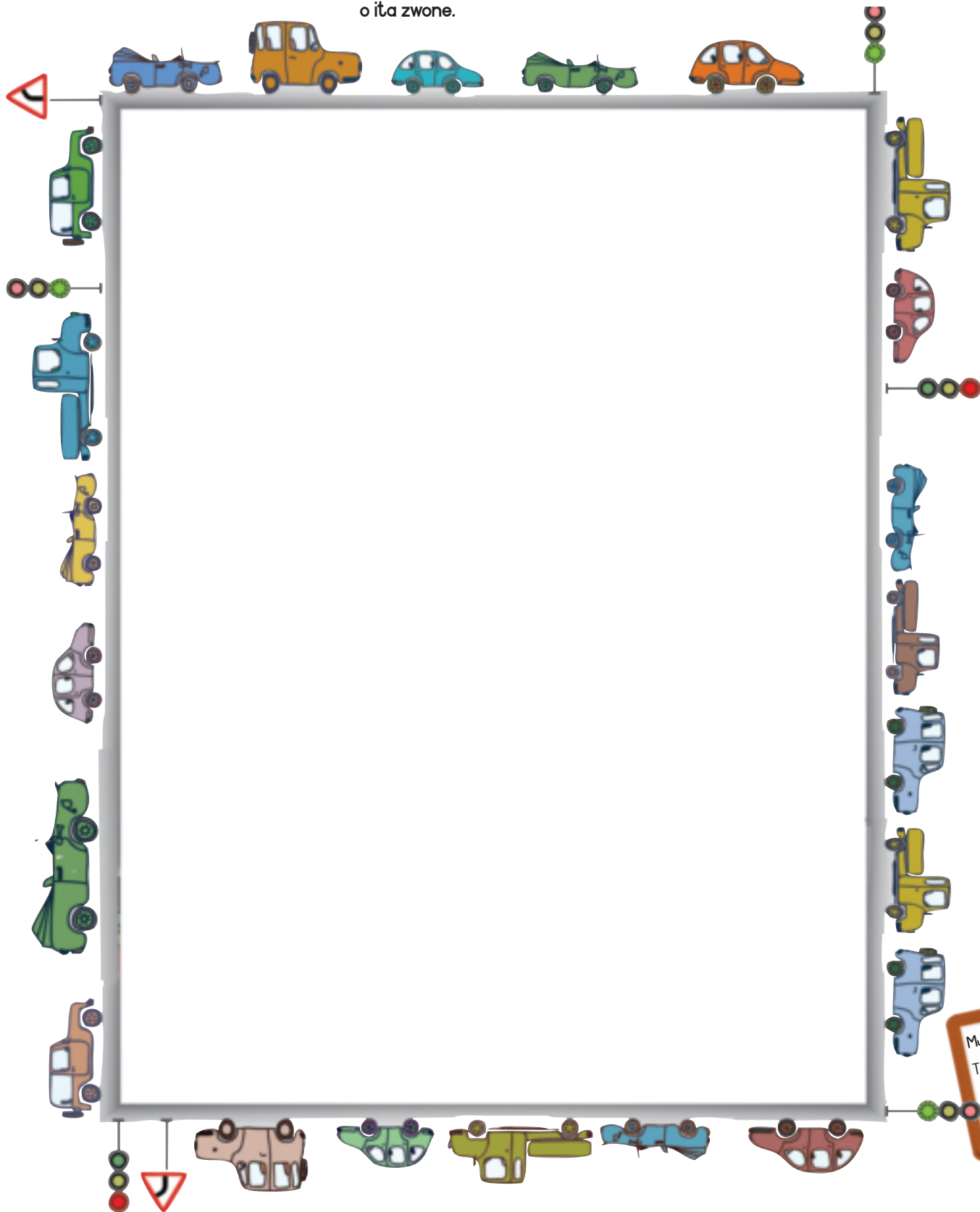

Deithi:

Kha ri ite nyito

Olani mepe wa zwifanyiso wa inwi muṅe wa ṅdila ine na tshimbila ngayo
vhukati ha fhethu huvhili. Ni nga nanga fhethu huriwe na huriwe
huvhili. Musi no no fhedza ni nga sumbedza mepe waṅu khonani dzaṅu.
Sumbedzani khonani yaṅu mepe waṅu ni ri a ṭalutshedze ṅdila yaṅu.
Vhonani arali o zwi kona. Vhudzani mudededzi waṅu arali khonani yaṅu
o ita zwone.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 4 – Vhege dza 4

56

Wanani zwiitei tshitorini

Kha ri ite nyito

Mudededzi waṅu vha ḑo ni vhaleta tshitori tsha Maemu. Thetshelesani zwavhudi. Tevhelani ṅdila ine Maemu a fara yone kha mepe u re buguni yaṅu.

Tsivhudzo ya mudededzi:
Mudededzi waṅu vha ḑo ni vhaleta yone hafhu vha ni humbela uri ni ite tshifhambano (X) kha fhetthu.

Nga Migivhela Maemu u tamba na khonani dzawe phakhani ya (X).
Liṅwe ḑuvha nga matshelonitsheloni mme awe vha ri: "Makhulu vha khou lwala. Ni nga kona u vha isela izwi zwiliwa?"

Maemu a dzhia pulasitiki khulukhulu ya zwiliwa. Fhedzi musi a tshi tou bva nga gethe (X) a tangana na muwe munna. Uyu munna a amba nga ipfi lidenya a ri. "Hoo, ndi khou zwi vhona uri wo hwala zwiliwa. Zwi khou ya ha makhulu, a thi ri?" Maemu a pfa o tshuwa nga maanda. A thoma u hwenya a tshi tsa na bada o livha tshitshini tsha vhadzimamulilo. A tshi swika henefha a khonela kha tsha monde (X). Fhedzi a ri a tshi sedza murahu a vhona ula munna a tshi khou mu tevhela.

Maemu a humbula u ya u toda thuso kha khonani dzawe phakhani. A tshi swika laiburari, a khonela kha tsha u la a tshimbila a tshi ya phanda (X). Kha tsha monde a vhona tshikolo, a tshi fhira (X). Zwi taratani a hu na na muthu. Maemu a thoma u hwenya henefha badani (X).

Ho no vha fhalala a mbo di vhona phakha. A tshimbila kha buroho (X) uri a kone u swika kha khonani dzawe dzi re getheni la phakha! (X)

Kha ri tharamuwe

Ri khou tamba mutambo wa ri lei.

- Vheani zwidulo zwanu zwo ita danga. Tambani "tshintsha vhudzulo" – ni tea u wana ndila ya tshikhau ya u swika tshiduloni.

Kushumisele kwashu kwa maḡi: hayani na tshikoloni

Kha ri ṅwale

Ri shumisa maḡi ḡvha ḡṅwe na ḡṅwe. Lavhelesani ṅḡla dzo fhambananaho dzine ra shumisa ngadzo maḡi. Fhasi ha tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe, ṅwalani zwine maḡi a shumiselwa zwone. Shumisani ṡhohwana dzi tevhelaho.

Kha u dzima mililo

Kha u ṡamba

Kha u ita uri zimela zwi aluwe

Kha u kuvha na u ṡanzwa zwiḡoḡelo

Kha u bika zwiliwa

Kha ri ambe

Ambani nga zwinwe zwithu zwinzhi zwine ra shumisa maḍi khazwo. Maḍi ndi vhugala. Ambani ngauri ri tambisa hani maḍi. Hu nga bvelela mini arali ra nga fhelelwa nga maḍi? Vhudzani mihumbulo yaṅu vhanwe nga inwi kilasini.

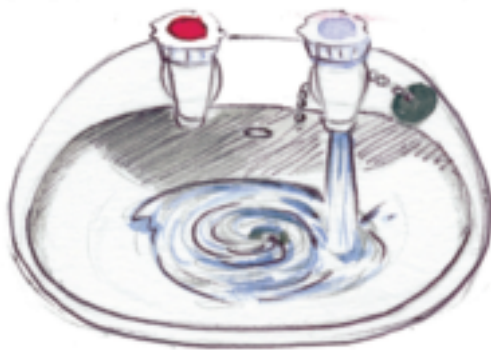

Deithi:

Kha ri tharamuwe

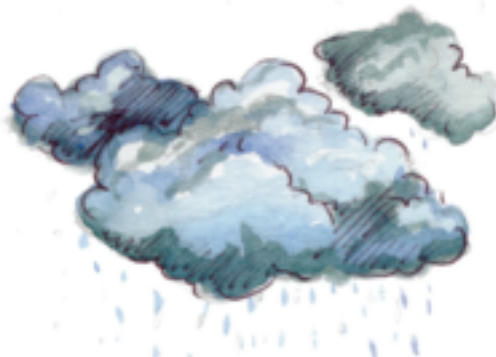
Edziselani zwi tevhelaho:

Maḍi a no khou shuluwa kha bommbi a tshi dzhena kha beizini.

Mulambo u no khou elela nga zwiṅuku u tshi pfuka matombo wa fhedza u tshi vho elela muṭavhani musekene.

Gole ḷa mvula ḷi no khou engedzedzea ḷa fhedza ḷo nisa mvula khulu ha fhedza makole o balangana.

Kha ri tambe

- Tambani mutambo wa "Bakete na marotha a maḍi".

58

Themo ya 4 – Vhege dza 5

Ngila dza u lozwa mađi

Kha ri n'wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Itani thiki (✓) tsini na tshifanyiso tshinwe na tshinwe tshine khatsho mađi a vha a tshi khou vhulungiwa, na tshifhambano (✗) tsini na tshifanyiso tshinwe na tshinwe tshine khatsho mađi a vha a tshi khou lozwiwa.

Deithi:

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwe na dzhenisa tshifhambano khazwo. Ambani sa kilasi nga zwine vhatu vha khou ita tshifanyisoni tshenetsho. Ambani uri vha nga shumisa maḍi zwavhudi nge vha ita mini.

Kha ri nḱwale

Vhalani mafhungo a re afho fhasi. Dzhenisani thiki (✓) kha fhungo liḱwe na liḱwe liḱe la ḍo ri thusa u vhulunga maḍi, na tshifhambano (✗) kha tshiḱwe na tshiḱwe tshi no lozwa maḍi.

	✓ kana ✗
Ndi litsha bommbi i tshi khou shulula maḍi musi ndi tshi khou ṭamba maḱo.	
Ri shumisa tshisibe tshi no vhavhalela mupo. A thi tevhuli maḍi a u ṭamba a bavuni, ndi a shumisa ngadeni.	
Madekwana maḱwe na maḱwe ndi ṭamba bavuni lo ḍalaho nga maḍi.	
Arali nda vhona bommbi i tshi khou rothisa maḍi ndi a i vala ya khwaṭha.	
Ri ṭanzwa zwigodelo maḍi a tshi khou shuluwa.	

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Madi a u nwa o teaho na a songo teaho

Kha ri n'wale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Dzhenisani thiki (✓) kha tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe tshi no khou sumbedza nyito dzi si na khombo. Dzhenisani tshifhambano (✗) kha tshifanyiso tshiṅwe na tshiṅwe tshi no khou sumbedza nyito dzi re na khombo.

Deithi:

Kha ri n̄wale

N̄walani ipfi "a zwi na khombo" kana "zwi na khombo" ni tshi fhedzisa mafhungo. Ro dzula ro ni itela la u thoma.

U nwa maḡi a re na tshika zwi na khombo.

U bambela maḡini a re na tshika _____.

U nwa maḡi a re mabogeloni _____.

U nwa maḡi a no bva mulamboni wo tshikafhadzwaho _____.

U nwa maḡi a phaiphini o kunakiswaho _____.

Kha ri tambe

Tambani na vhaḡwe vhavhili.

- Vhandani zwanḡa khathihi (mazha) na maḡi a no khou rotha:
 - nga u ongolowa bommbini
 - nga u ṭavhanya bommbini
 - nga u ṭavhanya nga maanḡa bommbini
 - nga tshifhinga tshithihi
- Tambani mutambo muḡwevho wa u vhandi zwanḡa une na u ḡivha

Kha ri ṭharamuwe

- Thamuwani sa tshidula tshi tshi bva maḡini o tshikafhalaho.
- Thamuwani sa tshidula tshi tshi bva maḡini o kunaho.
- Gadani sa bere i re na ḡora i no khou gidimela u nwa maḡi.
- Gidimani nga luvhilo ni tshi shavha mvula ya tshirulu.
- Rathani kha matombo ni tshi pfuka mulambo. Thusani vhane vha si kone u tshimbila.
- Dzunguluwani no ima fhethu huthihi sa maḡi ane a khou shuluwa bavuni (ni noṭhe na musi ni na khonani).
- Mudededzi wanu vha ḡo ni sumbedza uri ni tshintshela lini kha muḡwe muṭharamuwo. Thetshesani zwavhuḡi zwine vha khou ni sumbedza.

U vhulunga maḓi o kunaho

Kha ri vhale

Maḓi a tshika a ri vhangela malwadze.

Ri tea u nwa maḓi o kunaho.

Ri tea u ṭamba na u bambela maḓini o kunaho.

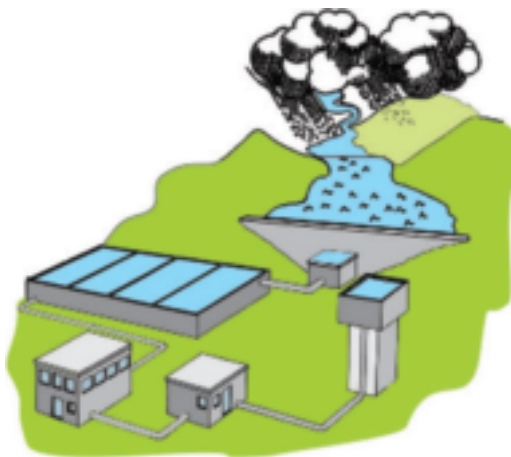

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso. Ambani na khonani yaṅu nga uri maḓi ashu o kunaho a bva ngaf'hi? Vhudzani kiḓasi mihumbulo yaṅu. Musi ri tshi kunakisa maḓi, a a kuna lune ra kona u a nwa.

Ri nga nwa maḓi a mvula arali ṭhanga dza nṅu ya hashu na thange zwo kuna.

Mimasipala i kunakisa maḓi ya a vhulunga uri ri kone u a nwa.

Ri nga vhilisa maḓi ashu uri ri bwise tshika.

Ri nga sefa maḓi ashu uri ri bwise tshika.

Deithi:

Kha ri ite nyito

Humbelani mudededzi waṅu vha ni sumbedze uri sefo (filithara) ya maḍi i itiswa hani.

Ni tea u vha na:

- Bodelo la 2 litha la pulasitiki
- Muṭavha musekene, wo kunaho
- Muṭavha wa madzhoru, wo kunaho
- Thongwana/giravhulu, dzo kunaho
- Lufhanga lu no fhira
- Dzudzu lo kunaho
- Ngilasi ya maḍi

Kha ri tharamuwe

- Shumisani tshisagana tsha ṅawa na hupu. Vheani hupu fhasi vhagudi vho ima kha rou vhekule ha 5m u bva kha hupu. Ni nga shumisa hupu ya netibolo.
- Mugudi muṅwe na muṅwe u wana tshikhala tsha u posa tshisagana tsha ṅawa kha hupu.

U bva kha masiari u ya kha vhusiku

Kha ri vhale

Masiari na vhusiku zwo fhambana.

A zwi fani, ri pfa miungo yo fhambananaho, nahone ri ita zwithu zwo fhambananaho.

Nga masiari ri vhona u penya ha duvha. Duvha li ri fha tshedza na vhududo.

Vhunzhi ha vhathu vha shuma nga masiari, nahone ri ya tshikoloni nga masiari.

Kha ri riwale

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe na khonani yanu ngazwo. Ndi zwifanyiso zwa masiari kana vhusiku? Zwi fhambana nga mini? Nwalani uri "Masiari" kana "Vhusiku" nga ntsha ha tshifanyiso tshirwe na tshirwe.

Kha ri vhale

Duvha li kovhela nga madekwana.
Hu a swifhala ra thoma u vhona
riwedzi na naledzi.

Ri tea u shumisa mbone uri ri
kone u vhona zwine ra khou ita.

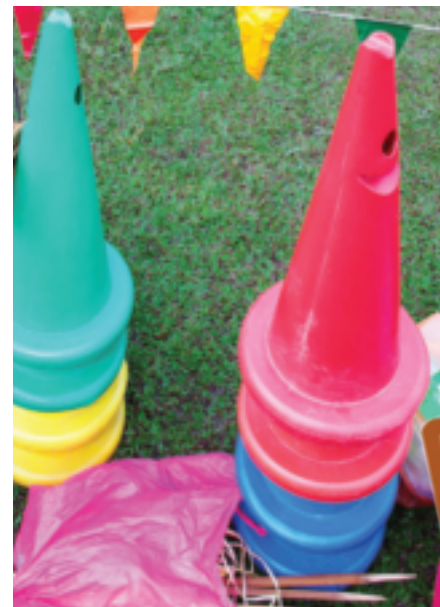
Vhusiku hu a rothola u
fhira masiari.

Vhunzhi hashu ri edela
vhusiku, fhedzi vhañwe
vathu vha a shuma vhusiku.
Hu na zwipuka zwi no bvela
nnda vhusiku fhedzi.

Kha ri tharamuwe

- Shumisani mapala (vhuno) kana ni shumise khounu dzi no nga bikhoni na bola.
- Vheani vhuno (kana bikhoni) mithara dzi si gathi u bva kha vhagudi.
- Shumisani bola khulwane ine ya nga sa bola ya milenzhe.
- Rahelani bola mapalani kana vhukati ha bikhoni.
- Thomani nga u raha nga mulenzhe wa tsha u ja ni tevhedze nga wa monde.
- No kora zwikoro zwingana?

Makoleni vhusiku

Kha ri vhale

Masiari ri vhona lutombo na makole nyana. Tshi re tshihulwane ndi uri ri vhona duvha.

Vhusiku, ri vhona nwedzi na naledzi. Hu dovha ha vha na pulanete dzi no vhonala sa naledzi.

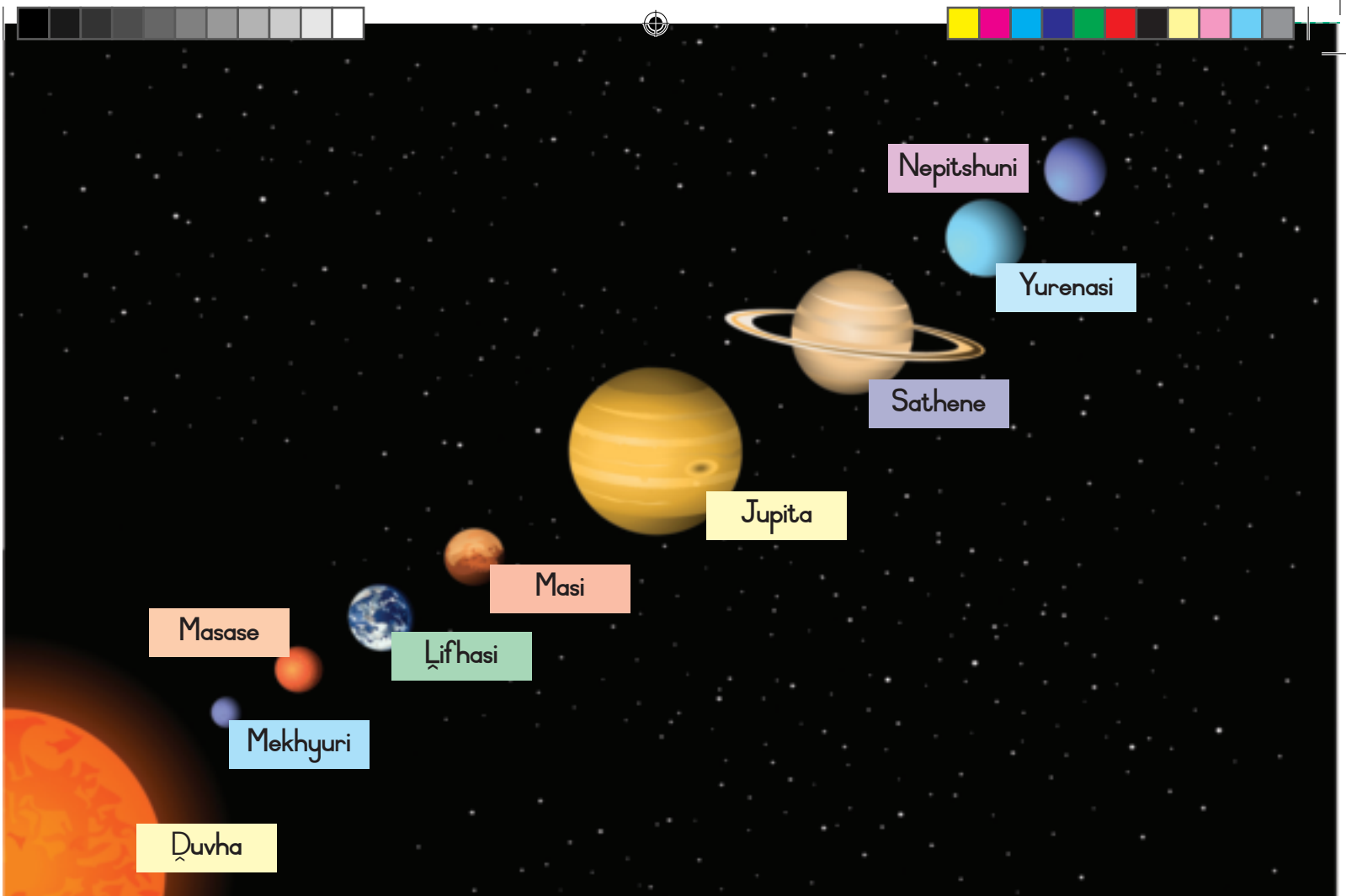
Tshinwe tshifhinga nwedzi u a kona u vhonala na nga masiari. A ri koni u u vhona zwavhudi ngauri duvha li a penyesa. Sedzani ni vhone arali ni tshi nga kona u vhona nwedzi nga masiari.

Kha ri ite nyito

Nwedzi a u vhonali u tshi fana duvha linwe na linwe. Lavhelesani nwedzi kha vhusiku vhuṭanu hu no tevhelelana. Kha zwibogisi zwi re afho fhasi, olani zwivhumbeo zwo fhambananaho zwa nwedzi zwe na zwi vhona.

Vhusiku ha u thoma	Vhusiku ha vhuvhili	Vhusiku ha vhuṭanu
--------------------	---------------------	--------------------

Hezwi zwithu ndi duvha na pulanete dzi re kha sisiteme yashu ya duvha – ndi vhahura vhashu vha re tshikhalani. (Duvha na pulanete a zwo ngo oliwa zwi tshi sumbedza saizi dza vhukuma.)

Kha ri ambe

Hetshi ndi tshifanyiso tsha Sathene. Yo fhambana na dziinwe pulanete dzotthe ngauri i na rinngi u mona nayo. Ni a kona u vhona zwithomathoma zwitshena zwi re kha tshifanyiso? Ni vhona u nga ndi mini? Lavhelesani tshifanyiso tshihulwane tshi re nga ntsha. Sathene ndi khulwane kana ndi thukhu kha lifhasi? Ndi pulanete ifhio i no fhira Sathene?

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

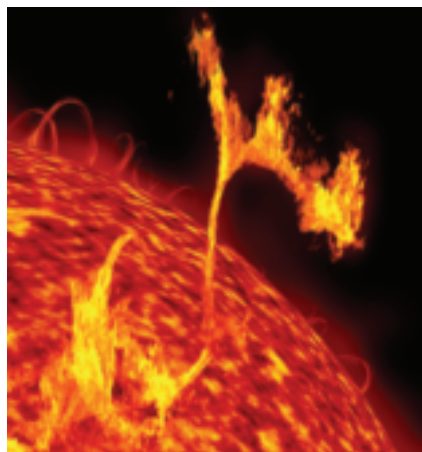

Duvha na nwedzi

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi.

Ambani na khonani yaṅu. Zwi ri sumbedza mini? Ni nga bula phindulo inwe na inwe i no ḡa muhumbuloni waṅu.

Tsivhudzo ya mudededzi: Mudededzi waṅu vha ḡo thetshelesa mihumbulo yaṅu vha kona u ni vhudza uri ndi zwifanyiso zwa mini.

Kha ri vhale

Duvha ndi ṅaledzi. Li fana na bola khulukhulu ya mulilo ine ya hasekanya mufhiso na tshedza zwi tshi ya kha masia oṭhe. Duvha ndi lihulwane kha lifhasi nga zwigidi na zwigidi. Nwedzi ndi bola khulwane ya matombo na buse ine i si hasekanye mufhiso. Nwedzi a u ri vhoneṭsheli nga tshedza tshawo. U nga tshivhoni tshi no humisela masana a ḡuvha kha riṅe. Nwedzi ndi mutuku nga maanda kha lifhasi.

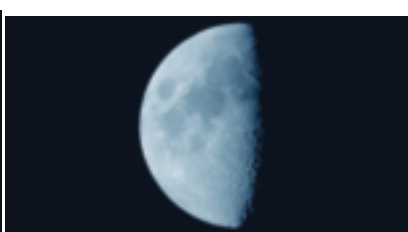

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga zwa uri ṅwedzi wo shandukisa hani kha vhusiku ha maḡuvha maṭanu. Ni kone u lavhelesa zwifanyiso izwi. Nwedzi waṅu wo vha u tshi vhoneṭa sa tshinwe tsha izwi?

Nwedzi wa gumba

Lutshenzhe

Luvhedzhegu/Nzedzana

Deithi:

Naledzi

Kha ri vhale

Duvha ndi yone naledzi i re tsinitsini na riṅe. Dzinwe naledzi dzotḥe dzi kulekule na riṅe. Arali ni tshi nga fara lwendo lwa u ya u dala kha inwe na inwe ya naledzi idzi nga luvhilo luhulu, zwi nga ni dzhiela minwaha minzhi u swika khadzo.

Kha ri ambe

Penya naledzi, penya,
A thi divhi uri u nnyi.
Nṯha ṯadulu wo dzula.
U tshi penya sa daimani.
Penya naledzi, penya,
A thi divhi uri u nnyi!

Kha ri vhale

Luimbo ulu lwo vha lu tshi imbiwa na minwahani ya kalekale. Vhathu vho vha vha sa divhi zwinzhi nga naledzi. Ano maduvha ri vho divha zwinzhi vhukuma. Vhaendatshikhalani vha ya tshikhalani nga rokhethe dza tshipentshela uri vha divhe zwinzhi nga naledzi. Musi vhaendatshikhalani vha tshi ya tshikhalani, vha ambara sutu dza tshipentshela dza tshikhalani. Nga nṯhani ha vhaendatshikhalani vha vhahali na vhaṯali vhe vha vha rumela henengei, zwino ro no guda zwinzhi nga naledzi.

Kha ri ambe

Ndi zwithu zwavhudi uri ro guda zwinzhi nga naledzi? Ambani nga haya mafhungo na khonani yaṅu.

Themo ya 4 – Vhege dza 8

Inwi ni wa tshipentshela.

Muvhili wanu wothe
ndi wa tshipentshela.

Muvhili wanu ndi wanu!

**A HUNA
MUTHU
o teaho u
kwama
vhudzimu
hanu.**

**Arali muñwe muthu a nga kwama
vhudzimu hanu, vhudzani vhañwe.**

**Arali muñwe muthu a nga ni
itisa zwithu zwine ni si zwi fune,
vhudzani vhañwe.**

**Hune na nga founela hone
ni tshi toda thuso:**

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

**Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana:
012 393 2359/2362/2363**

